

Dr.phil. Κωνσταντίνος Ι. Ζωγραφόπουλος
(Διδάκτωρ Βυζαντινολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Βιέννη)

Εκπαιδευτικός 2ου Γυμνασίου Ξάνθης

ΠΕ02 ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

Σκέψεις για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Τρίτη, 29 Μαΐου 1453

Η εκάστοτε 29^η Μαΐου αποτελεί πάντοτε μια μέρα αποφράδα και πένθιμη τόσο για το ελληνικό έθνος όσο και για τον ελληνισμό ευρύτερα. Κι έτσι πρέπει να είναι. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι είναι η δικιά μας Μεγάλη Παρασκευή!

Τις πρώτες πρωινές ώρες, που εμφανίζονταν οι ακτίνες του ηλίου, η Βασιλίδα των Πόλεων, η Βασιλεύουσα, η Κωνσταντίνου Πόλις, η Πόλις της Θεοτόκου, η «θεοφύλακτος Πόλις» (τόσα προσωνύμια είχε η Κωνσταντινούπολη) έπαυε να υπάρχει. Έπεσε στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων, στα χέρια του Μωάμεθ Β΄ Φατίχ ή όπως ονομάστηκε του Πορθητή. Δυστυχώς, η μέρα αυτή πέρα από τις επιμνημόσυνες δεήσεις στις εκκλησίες μας προς ανάμνηση των γενναίων – ομολογουμένως – υπερασπιστών της ή από μεμονωμένες φιλολογικές εκδηλώσεις ή αναφορές με άρθρα στον τύπο δεν τυχαίνει περαιτέρω εορτασμού και παραδίδεται στη λήθη της αδιαφορίας.

Η Άλωση της Κωνσταντίνου Πόλεως δεν ήταν απλά ένα μεμονωμένο πολεμικό γεγονός στην ιστορία του Ύστερου Βυζαντίου ή της Ευρωπαϊκής Μεσαιωνικής Ιστορίας. Επρόκειτο για ένα ιστορικό γεγονός που άλλαξε το ρου της Ιστορίας και επηρέασε τις μετέπειτα ιστορικές και πολιτιστικές εξελίξεις στην Ευρώπη.

Πολλοί ιστορικοί χρησιμοποίησαν αυτό το ιστορικό γεγονός, προκειμένου να ξεχωρίσουν το τέλος του Μεσαίωνα και την έναρξη της Αναγέννησης. Η μαζική

μετακίνηση πολλών Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη στην Ιταλία λόγω της Άλωσης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του περιεχομένου και της φιλοσοφίας που ακολούθησαν τα πρόσωπα της Αναγέννησης. Κι αυτό συνέβη μέσω του βυζαντινού «*Ουμανισμού*», δηλαδή μέσω των ανθρωπιστικών σπουδών· η ελληνική παιδεία είχε μεγάλη ζήτηση στη Δύση. Στη Βενετία και σε άλλα μέρη συγκεντρώθηκαν τόσο βυζαντινοί λόγιοι όσο και πληθώρα ελληνικών χειρογράφων. Αυτή η πνευματική άνθιση οδήγησε σ' έναν εξευρωπαϊσμό της Ευρώπης μέσω του Ευρωπαϊκού «*Ουμανισμού*», της Αναγέννησης, της Μεταρρύθμισης, του Προτεσταντισμού μέχρι ακόμη και του λεγόμενου Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Όλα αυτά τα ευρωπαϊκά κινήματα ή ρεύματα αποτέλεσαν μια φυσιολογική αλληλουχία όπου η αρχή τους αναγόταν στον βυζαντινό «*Ουμανισμό*».

Το γεγονός της πολιορκίας και καταλήψεως της «*θεοφυλάκτου Πόλεως*» από τους Οθωμανούς Τούρκους άφησε βαθιά τα ίχνη της στις πηγές, οι οποίες σε διάφορες γλώσσες και από πολλές απόψεις, περιέγραψαν τις τελευταίες στιγμές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δίνοντάς μας τη δυνατότητα να παρακολουθούμε, μερικές φορές, στην κυριολεξία, ημέρα προς ημέρα και ώρα προς ώρα, την εξέλιξη της τελευταίας πράξης αυτού του μεγάλου ιστορικού δράματος: οι πηγές που έχουν διασωθεί είναι γραμμένες στα ελληνικά, στα λατινικά και σε λατινογενείς γλώσσες, στα παλαιοτουρκικά, στα σλαβονικά και στα αρμενικά.

Στην ελληνική ιστοριογραφία του 15^{ου} αιώνα ξεχωρίζουν οι επονομαζόμενοι «*Ιστορικοί της Αλώσεως*», οι οποίοι ήταν τέσσερις: ο Γεώργιος Σφραντζής, ο Μιχαήλ Δούκας, ο Μιχαήλ Κριτόβουλος ο Ίμβριος και ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης. Και οι τέσσερις πηγές ποικίλουν ιδιαίτερα ως προς την εκτίμηση των γεγονότων.

Πιο συγκεκριμένα: ο Γεώργιος Σφραντζής ήταν ο μοναδικός αυτόπτης μάρτυρας, επιφανής ιστορικός, αξιωματούχος και διπλωμάτης, που έλαβε ο ίδιος μέρος στην πολιορκία και ήταν στενός φίλος του τελευταίου Αυτοκράτορα του Βυζαντίου Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου. Περιέγραψε τις τελευταίες ημέρες του Βυζαντίου με σκοπό την αποκατάσταση της τιμής του ηττημένου Αυτοκράτορα του, της ταπεινωμένης του χώρας και της προσβεβλημένης ορθόδοξης πίστης. Ο Μιχαήλ Κριτόβουλος, ο οποίος είχε προσχωρήσει στο στρατόπεδο των Τούρκων, εξιστόρησε τα γεγονότα από το πρίσμα ενός υπηκόου της νέας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αν και ποτέ δεν επιτέθηκε κατά των Ελλήνων συμπατριωτών του. Ο Δούκας,

υποστηρικτής της Ένωσης των Εκκλησιών, τόνιζε την ανάγκη συνεργασίας του Βυζαντίου με τις δυτικές δυνάμεις της εποχής του. Εξύμνησε ιδιαίτερα τον Γενουάτη Ιωάννη Ιουστινιάνη Λόνγκο, ο οποίος συνεισέφερε τα μέγιστα στην οργάνωση της άμυνας της Πόλης και της σθεναρής αντίστασης των Βυζαντινών απέναντι στους Τούρκους. Τέλος, ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης επέλεξε ως κύριο θέμα της ιστορίας του όχι το Βυζάντιο αλλά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τονίζοντας την ραγδαία επέκτασή της. Το έργο του είναι ιδιαίτερα γενικού χαρακτήρα και ο ίδιος δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων.

Αν και το Βυζάντιο στους τελευταίους αιώνες της ζωής του, δηλαδή 14^ο και τον 15^ο αιώνα, έπνεε τα «κλόισθια» και ήταν στην ουσία η σκιά της άλλοτε παλιάς Αυτοκρατορίας, συνέχιζε να αποτελεί το λίκνο του πολιτισμού, της Ορθοδοξίας, της ελληνικής παιδείας. Σε αυτήν την περίοδο ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τη γνωστή «Παλαιολόγεια Αναγέννηση». Εκτός από την Κωνσταντινούπολη, ο Μιστράς και η Σπάρτη παρουσίαζαν τον 15ο αιώνα έντονη πνευματική κίνηση. Ο 14ος αιώνας υπήρξε ο χρυσός αιώνας της Θεσσαλονίκης όσον αφορούσε την τέχνη και τα γράμματα. Η έντονη εμπορική και βιοτεχνική κίνηση δημιούργησε τις προϋποθέσεις, για να γίνουν οι περιοχές αυτές σπουδαία πνευματικά και καλλιτεχνικά κέντρα. Ρήτορες, λόγιοι, αρτίστες, σχολιαστές των αρχαίων συγγραφέων, νομοδιδάσκαλοι, θεολόγοι συγκεντρώνονταν εκεί.

Πολλά μέρη των αυτοκρατορικών οικογενειών των Παλαιολόγων και των Καντακουζηνών διακρίνονταν για τη μόρφωσή τους, όπως ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος, ο Ανδρόνικος Β΄ ο Πρεσβύτερος, ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος και ο Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός. Επιπλέον η εποχή των Παλαιολόγων έδωσε μια ομάδα σπουδαίων και ικανών ιστορικών που προσπάθησαν να περιγράψουν και να εξηγήσουν τα τραγικά γεγονότα της περιόδου αυτής, όπως ο Γεώργιος Παχυμέρης, ο Νικηφόρος Γρηγοράς, οι ιστορικοί της Αλώσεως.

Στο θεολογικό τομέα το πρόβλημα της ενώσεως και οι ταραχές των Ησυχαστών προκάλεσαν μια έντονη δραστηριότητα στον τομέα της δογματικής και πολεμικής φιλολογίας. Η τελευταία παρουσίασε αρκετές πνευματικές προσωπικότητες, όπως ήταν ο Δημήτριος Κυδώνης (14ος αιώνας) και ο μητροπολίτης Νικαίας Βησσαρίων (15ος αιώνας) (θερμοί οπαδοί των Ενωτικών), ενώ από τους πιο σημαντικούς ανθενωτικούς ήταν ο μητροπολίτης Εφέσου Μάρκος Ευγενικός και ο

Γεννάδιος Σχολάριος. Από την κίνηση των Ησυχαστών ηγετικό πνεύμα ήταν ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμάς. Από τους πιο σημαντικούς αντιπάλους του Ησυχασμού ήταν ο μοναχός Βαρλαάμ και ο ιστορικός Γρηγοράς. Επίσης στο 14ο αιώνα ανήκε και μία μεγάλη πνευματική προσωπικότητα του Βυζαντίου, η οποία συνέβαλε στην ανάπτυξη του βυζαντινού μυστικισμού, ο Νικόλαος Καβάσιλας ο Μυστικός.

Τη φιλοσοφία εκπροσωπούσε κατά την εποχή των Παλαιολόγων ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, ο οποίος έδρασε στο Μιστρά. Γεμάτος από ενθουσιασμό για τον αρχαίο Ελληνισμό, θαυμαστής του Πλάτωνος, τον οποίο γνώριζε σε βάθος μέσω του Νεοπλατωνισμού, οραματιστής, που σκέφθηκε να δημιουργήσει μια νέα θρησκεία βάσει των θεών της αρχαίας μυθολογίας, υπήρξε ένας πραγματικός ανθρωπιστής (ουμανιστής), που συνδεόταν στενά με την Ιταλία. Σκοπός των φιλοσοφικών του έργων ήταν να εξηγήσει τη σημασία της πλατωνικής φιλοσοφίας εν συγκρίσει με τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Ακόμη διατύπωσε στο Μανουήλ Β΄ σχέδιο για την ανόρθωση της Πελοποννήσου, το οποίο προέβλεπε τη ριζική αναδιάρθρωση του κοινωνικού συστήματος.

Στο φιλολογικό τομέα η εποχή των Παλαιολόγων έδωσε αρκετούς ενδιαφέροντες συγγραφείς, οι οποίοι με τις τάσεις τους και με τις ιδέες τους έγιναν οι πρόδρομοι μιας νέας εποχής και ήταν λιγότερο στενά δεμένοι με του Βυζαντινούς προγόνους τους και περισσότερο με τους πρώτους εκπροσώπους της κλασικής δυτικής αναγεννήσεως. Ενώ οι σχολιαστές και οι αντιγραφείς του 11ου και 12ου αιώνα διατηρούσαν την αλεξανδρινή και ρωμαϊκή παράδοση άθικτη, οι φιλόλογοι του 13ου-15ου αιώνα άρχισαν να μεταβάλλουν τα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων και όπου ήταν δυνατόν παρέπεμπαν σε χειρόγραφα πριν της εποχής των Παλαιολόγων. Με αυτόν τον τρόπο, αν και τραχύ και αδέξιο, οι φιλόλογοι επιδίωκαν να εκφράσουν τις δικές τους δημιουργικές τάσεις. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι ήταν ο μοναχός Μάξιμος Πλανούδης, ο μαθητής του Μανουήλ Μοσχόπουλος, ο Θωμάς Μάγιστρος, ο Δημήτριος Τρικλίνιος, και ο Θεόδωρος Μετοχίτης ο Πολιτικός, του οποίου η ευρεία και η πολύπλευρη δράση του ξεπερνούσε τα στενά όρια της φιλολογίας και ήταν ικανός πολιτικός, έμπιστος του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου κι ένας από τους πιο λαμπρούς βυζαντινούς ανθρωπιστές του 14ου αιώνα.

Στον τομέα της νομολογίας έχουμε την «Εξάβιβλο», έργο του νομομαθή και δικαστού από τη Θεσσαλονίκη Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου, το οποίο είναι συλλογή παλιότερων νόμων όσον αφορά το αστικό και ποινικό δίκαιο. Στο πεδίο των θετικών επιστημών, δηλαδή στα μαθηματικά, τη φυσική, τη χημεία, την αστρονομία, αλλά και στην ιατρική παρατηρείται μια ιδιαίτερη ανάπτυξη. Τις γνώσεις αυτές οι Βυζαντινοί τις αντλούσαν από την αρχαιοελληνική παράδοση.

Τέλος, αυτή τη φιλολογική αναγέννηση ακολούθησε μια καλλιτεχνική αναγέννηση που μας άφησε μνημεία μεγάλης αξίας. Όλοι οι τομείς των τεχνών βρίσκονταν σε άνθιση. Η αναγέννηση αυτή αντλούσε πολλά στοιχεία από την ελληνιστική παράδοση, αλλά δεν ήταν μόνο ο ξερός κλασικισμός και η απλή μίμηση παλιότερων προτύπων. Αντιθέτως η βυζαντινή τέχνη αποτελούσε μια νέα αντίληψη της πραγματικότητας, περιείχε νέους προβληματισμούς και τη δονούσαν νέες αναζητήσεις και ανησυχίες, που την καθιστούσαν εφάμιλλη της πρώιμης ιταλικής αναγεννήσεως.

Με άλλα λόγια η Κωνσταντίνου Πόλις συνέχιζε να αποτελεί το κέντρο, τον «ομφάλιο λώρο» της πολιτισμένης Ευρώπης. Γι' αυτό και ο Μωάμεθ Β΄ θεωρούσε την κατάκτησή της ως από τα πιο σπουδαία και μέγιστα ανδραγαθήματα που θα τον καθιέρωναν στο «πάνθεο» των μεγάλων στρατηλατών της Ιστορίας. Ο ιστορικός Μιχαήλ Δούκας κάνει λόγο για την εμμονή αυτή του νεαρού Σουλτάνου, ο οποίος *«νύκτα και ημέρα, πηγαίνοντας στο κρεβάτι του ή ζυπνώντας, μέσα στο παλάτι και έξω απ' αυτό, δούλευε στη σκέψη του και τη στρατιωτική δράση και τα μέσα με τα οποία θα μπορούσε να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη»*. Ολόκληρες νύχτες έμεινε ξάγρυπνος, χαράσσοντας στο χαρτί το σχέδιο της πόλης και τα οχυρά της και σημειώνοντας τα σημεία που θα μπορούσαν να χτυπηθούν ευκολότερα.

Από την άλλη πλευρά οι Ευρωπαίοι έδιναν μεγάλη σημασία στον πολιτισμό του Βυζαντίου και στην ελληνική παιδεία. Αν και η Κωνσταντινούπολη αποτελούσε σε αυτό το νέο κόσμο του 15^{ου} αιώνα παρά μια μικρή πόλη-κράτος, εντούτοις ενέπνεε στους ηγεμόνες της Δύσης, στην Παπική Εκκλησία μεγάλο και ακτινοβόλο δέος. Αλλιώς δεν εξηγείται η εμμονή της Παπικής Εκκλησίας προκειμένου να ενώσει τη Χριστιανική Δύση εναντίον των βαρβάρων, των Οθωμανών Τούρκων, ότι προέβαλε ως ύστατη «προϋπόθεση» την υποταγή της Ανατολικής Εκκλησίας στη Δυτική (και ιδίως την εφαρμογή των αποφάσεων της Συνόδου Φεράρας – Φλωρεντίας (1438-

1439), η οποία αποφάσισε περί της Ενώσεως των Δύο Εκκλησιών). Οι Τούρκοι πριν προχωρήσουν στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης ήδη είχαν ξεκινήσει τη δημιουργία της Αυτοκρατορίας τους αποκτώντας στην αρχή τη Μικρά Ασία και μεταβαίνοντας στη Θράκη έγιναν κύριοι της Βαλκανικής, της Ηπειρωτικής Ελλάδας φτάνοντας μέχρι την Ουγγαρία. Η οθωμανική προέλαση αφύπνισε τα χριστιανικά κράτη της Δύσης αλλά η προσπάθεια ανάσχεσής του οθωμανικού κινδύνου κατέληξε σε κατά κράτος αποτυχία. Έτσι οι εκκλήσεις των Βυζαντινών προς βοήθεια είχαν ως ένα βαθμό αντίκρισμα υπό το πρίσμα ότι η Ευρώπη, η χριστιανική Δύση έπρεπε να ενωθεί για να αντιμετωπίσει αυτό τον απειλητικό κίνδυνο. Αλλά δυστυχώς σε αυτήν την ύστατη στιγμή προκρίθηκαν μικροσυμφέροντα, πάθη, μίσση, φιλοδοξίες και επιδιώξεις, τα οποία υπερίσχυσαν της ιδέας της σωτηρίας της χριστιανικής Δύσης. Και αυτή η άποψη ενισχύεται από το γεγονός και τις αντιδράσεις των Δυτικών, όταν έγινε γνωστό η πτώση της Βασιλεύουσας στους Οθωμανούς Τούρκους.

Στον Χάνδακα της Κρήτης, σύμφωνα με μια σημείωση σε κώδικα της μονής Αγκαράθου, που σώζεται στην *British Library (Brit. Mus., Add. 34060)*, το θλιβερό νέο της πτώσης της Κωνσταντινούπολης έφτασε στις 29 Ιουνίου με τα τρία πλοία του Σγουρού, του Γιαλινά και του Φιλομάτη, που είχαν διαφύγει τον τουρκικό αποκλεισμό: «Έτει αυγγ', ιουνίου κθ', ημέρα ζη'. Ηλθαν από την Κωνσταντινούπολιν καράβια τρία κρητικά, του Σγούρου, του Γιαλινά, και του Φιλομάτου· λέγοντες ότι εις την κθ' του μαΐου μηνός, της αγίας Θεοδοσίας, ημέρα Τρίτη, ώρα γ' της ημέρας, εσέβησαν οι Αγαρηνοί εις την Κωνσταντινούπολιν, το φοςάτον του τούρκου ταλαπή Μεεμέτ, και είπον ότι επέκτειναν τον βασιλέα τον κυρ Κωνσταντίνον τον Δραγάσην και Παλιολόγον. Και εγένετο ουν μεγάλη θλίψις και πολύς κλαυθμός εις την Κρήτην δια το θλιβερόν μήνυμα όπερ ήλθε, ότι χείρον τούτου ου γέγονεν ούτε γενήσεται. Και Κύριος ο Θεός ελεήσει ημάς και λυτρώσεται ημάς της φοβεράς αυτού απειλής».

Κατά το σούρουπο της ίδια μέρας το μαντάτο έφτασε στη Βενετία. Ένας αυτόπτης μάρτυρας διέσωσε τις στιγμές εκείνες: «Ο γρίπος έφθασε στην αποβάθρα του ξύλινου γεφυριού, [στην είσοδο του ναυστάθμου]. Οι κάτοικοι από τα παράθυρα και τους εξώστες των σπιτιών τους περίμεναν με ανάμικτα αισθήματα ελπίδας και φόβου τα νέα για την Πόλη και για τις γαλέρες τους που φορτωμένες εμπορεύματα επέστρεφαν από τη Μαύρη Θάλασσα, κι αγωνιούσαν για τους δικούς τους. Μόλις ακούστηκε πως η Πόλη έπεσε στα χέρια των απίστων και πως όλοι οι χριστιανοί από

έξι χρονών και πάνω είχαν σφαγιαστεί, άρχισε θρήνος γοερός, ατελειώτες οιμωγές, οι άνθρωποι έδερναν τα στήθη τους, τραβούσαν και ξερρίζωναν τα μαλλιά τους και έμπηγαν τα νύχια τους στο πρόσωπό τους θρηνώντας άλλος για το θάνατο του πατέρα του, άλλος του γιου του, άλλος του αδερφού του και άλλος για την τύχη των εμπορευμάτων τους».

Και πάλι, ενώ η ανησυχία, ο φόβος και ο προβληματισμός για επικείμενη οθωμανική προέλαση τάραζε τους Ευρωπαίους, εξακολουθούσαν να παραμένουν διαιρεμένοι και ανήμποροι να αντιμετωπίσουν τη νέα Αυτοκρατορία. Το αποτέλεσμα ήταν η εδαφική προώθηση των Οθωμανών Τούρκων να συνεχιστεί και να φτάσει στο απώγειό της μέχρι τον 17^ο αιώνα, όπου εκδηλώθηκε ανεπιτυχώς και η δεύτερη απόπειρά τους να καταλάβουν τη Βιέννη (1683).

Κοντολογίς, οι πολιτικές και θρησκευτικές έριδες, η αδυναμία βοήθειας από την Δύση, η άσχημη οικονομική κατάσταση και η φυγή ανθρώπινου δυναμικού, ήταν οι σημαντικοί λόγοι που οδήγησαν στη σταδιακή εξασθένηση και συρρίκνωση του Βυζαντίου. Παραμονές της πολιορκίας και της Άλωσης η άλλοτε κραταιά Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποτελούνταν μόνο από την ίδια την Κωνσταντινούπολη, τα περίχωρά της και το μεγαλύτερο τμήμα της Πελοποννήσου, με επίκεντρο το Μυστρά.

Υπό αυτές τις συνθήκες ξεκίνησε την Παρασκευή 6 Απριλίου 1453, μετά το Πάσχα, η στενή πολιορκία της Βασιλεύουσας από τους Τούρκους. Άλλοι Ιστορικοί θεωρούν έναρξη της πολιορκίας αυτής τη δεύτερη μέρα του Απριλίου. Μέρα νύχτα σφυροκοπούσαν ανελέητα την Πόλη πιστεύοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να την καταλάβουν εύκολα και να φοβίσουν τους λιγοστούς υπερασπιστές της. Μάταια, όμως, διότι η αντίσταση των Βυζαντινών ήταν τόσο σθεναρή, και λόγω της καταπληκτικής τειχοποιίας της Βασιλεύουσας η πολιορκία διήρκησε σχεδόν δύο μήνες.

Ο Γεώργιος Σφραντζής μας αναφέρει ότι οι υπερασπιστές της Πόλης ανέρχονταν σε 4.937 άντρες χωρίς να υπολογίσουμε τους ξένους, που ήταν μόλις 2.000. Απέναντί τους είχαν 258.000 στρατιώτες πεζικού και 420 πλοία (καταγραφή στις 10 Απριλίου 1453). Περικύκλωσαν οι Τούρκοι την Πόλη από ξηρά και θάλασσα, δηλαδή τα 29 περίπου χιλιόμετρα της περιμέτρου της. Νεότερες έρευνες δείχνουν ότι

ο οθωμανικός στρατός ανερχόταν σε 100.000 περίπου στρατιώτες, άρτια εκπαιδευμένους. Σε αυτόν τον αριθμό βρίσκονταν το επίλεκτο σώμα του οθωμανικού στρατού: οι Γενίτσαροι περί των 12.000. Ο στόλος ανερχόταν στα 150 περίπου πλοία. Κοινός τόπος και στις δύο περιπτώσεις ήταν η απόλυτη δυσαναλογία δυνάμεων ανάμεσα στους υπερασπιστές της Πόλης και στους πολιορκητές της.

Στη μάχη χρησιμοποιήθηκαν τα τελειότερα όπλα της εποχής εκείνης. Για πρώτη φορά στην ιστορία ο Μωάμεθ είχε υπό τη εποπτεία του οργανωμένο πυροβολικό. Ο άνθρωπος που αναβάθμισε το πυροβολικό και το έκανε το καλύτερο της εποχής του ήταν ένας επιδέξιος τεχνίτης, ο Ουρβανός, ο οποίος ήταν ουγγρικής ή σαξονικής καταγωγής. Κατασκεύασε το μεγαλύτερο πυροβόλο, που είχε μήκος 8 μέτρα και εκτόξευε πέτρινα βλήματα βάρους περίπου 400 κιλών. Συνολικά το οθωμανικό πυροβολικό είχε 70 πυροβόλα από τα οποία τα 11 εκτόξευαν βλήματα 250 κιλών και πάνω από 50 χρησιμοποιούσαν βλήματα 100 κιλών. Με αυτά ο Μωάμεθ σχημάτισε 14 πυροβολαρχίες, 9 από τις οποίες περιλάμβαναν μικρότερου διαμετρήματος πυροβόλα και 5 που περιλάμβαναν τα μεγαλύτερα πυροβόλα. Ο ιστορικός Κριτόβουλος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι οι υπόνομοι και οι υπόγειοι διάδρομοι που άνοιγαν οι Τούρκοι κάτω από τα τείχη αποδείχθηκαν εντελώς περιττοί καθώς τα κανόνια έδωσαν την λύση στο θέμα. Ακόμη και μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα ήταν ορατά σε πολλά σημεία της πόλης τα τεράστια βλήματα που βρίσκονταν στην ίδια θέση που είχαν πέσει το 1453.

Η ιδιοφυΐα όμως του Μωάμεθ Β΄ δε σταμάτησε μόνο εκεί· βλέποντας την αδυναμία του στόλου του να διεισδύσει στον Κεράτιο Κόλπο και να διασπάσει την Αλυσίδα που εμπόδιζε τη διόδο τους, επινόησε να περάσει τα πλοία από τον Βόσπορο, διά ξηράς, στον Κεράτιο Κόλπο (22 Απριλίου 1453). Οι Ιστορικοί της Αλώσεως μας κάνουν μνεία αυτού του χαρακτηριστικού γεγονότος. Για παράδειγμα ο Γεώργιος Σφραντζής αναφέρει: *«Έφτιαξε έναν ίσιο δρόμο στο πίσω μέρος του Πέραν, από το λόφο μέχρι το λιμάνι, τον οποίο έστρωσε με σανίδες και ξύλα που ήταν αλειμμένα με λίπος βοδιών και προβάτων. Κατασκεύασε επίσης διάφορα άλλα μηχανήματα με τα οποία έσυρε εύκολα τα πλοία του πάνω από το λόφο και στη συνέχεια τα κατέβασε μέσα στο λιμάνι. Αυτό ήταν αξιοθαύμαστο κατόρθωμα και άριστο ναυτικό τέχνασμα. Νομίζω ότι ο σουλτάνος μιμήθηκε τον Ιούλιο Καίσαρα, ο οποίος δεν μπόρεσε να κάνει το γύρο της Πελοποννήσου, όταν πολεμούσε εναντίον του Αντωνίου*

και της Κλεοπάτρας, εξαιτίας των τρικυμιών και των ισχυρών αντίθετων ανέμων. Ήρθε λοιπόν στον Ισθμό της Κορίνθου, έσυρε τα πλοία του στο ανατολικό μέρος της ελληνικής θάλασσας και από εκεί πήγε στην Ασία. Μπορεί όμως να μιμήθηκε και τον πατρίκιο Νικήτα, που πέρασε κι αυτός τα καράβια στον Ισθμό από την ανατολική στη δυτική θάλασσα και κατατρόπωσε τον κρητικό στόλο στη Μεθώνη και την Πύλο». Ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος αναφέρει «...αυτό το κατόρθωμα είναι ακόμα πιο μεγάλο και πιο καταπληκτικό, και να το δεις και να το ακούσεις, από τη διόρυξη του Άθω από τον Ξέρξη».

Στη συνέχεια πάλι ο Γεώργιος Σφραντζής αναφέρει: «Έτσι μετέφερε ο σουλτάνος μέσα σε μια νύχτα τα πλοία του. Ύστερα έφτιαξε μια γέφυρα με τον εξής τρόπο: συγκέντρωσε πολλές μικρές βάρκες, μεγάλα δοχεία και ζύλινα βαρέλια, τα έδεσε γερά με δοκάρια, σίδερα και σκοινιά ώστε να μην σκορπιστούν από τα κύματα κι έβαλε πάνω τους σανίδες τις οποίες στερέωσε με μεγάλα σιδερένια καρφιά. Έτσι κατασκεύασε μια μεγάλη και δυνατή γέφυρα με 50 οργιές πλάτος και 100 μήκος, την οποία τοποθέτησε στη μέση του λιμανιού και η οποία φαινόταν σαν ξηρά. Τοποθέτησε πάνω της ένα κανόνι και άρχισε να χτυπάει με αυτό και με τα πλοία του την Κωνσταντινούπολη από εκείνο το μέρος».

Τρίτη 29 Μαΐου 1453 άρχισε η πιο αποφασιστική μάχη. Οι υπερασπιστές της Βασιλεύουσας εξασθενημένοι, όλο και λιγότεροι σε αριθμό, καταπονημένοι από αυτό το συνεχές σφυροκόπημα που ξεπέρασε τις 50 μέρες, αλλά και με πίστη στο Θεό, στην Παναγία ήταν αποφασισμένοι να δώσουν τον υπέρ πάντων αγώνα για τη σωτηρία τους. Επίσης υπήρχε η πεποίθηση διαδεδομένη στον απλό λαό και διατυπωμένη από τον ίδιο τον Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ ότι, «αν η Πόλη θα έπεφτε στα χεριά των Απίστων, αυτό θα ήταν το αποτέλεσμα των δικών μας αμαρτιών». Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η θρησκευτική έριδα μεταξύ ανθενωτικών και ενωτικών και η ευρεία απήχηση των ανθενωτικών ιδεών ήταν παρούσα σε αυτήν την ύστατη στιγμή.

Από την άλλη πλευρά οι Οθωμανοί Τούρκοι, ο Μωάμεθ Β΄, πίστευαν στην εύκολη κατάληψη της Πόλης. Γρήγορα οι ελπίδες του νεαρού Σουλτάνου διαψεύστηκαν και βρισκόταν σε πλήρη απόγνωση. Αν δεν τα κατάφερνε και τώρα, ήταν έτοιμος να λύσει την πολιορκία. Οι λίγοι αμυνόμενοι στην Πόλη σκορπούσαν τη

θλίψη και την απόγνωση στο οθωμανικό στράτευμα το οποίο κινδύνευε με αφανισμό. Με αυτά τα συναισθήματα διεξήχθη η αποφασιστική μάχη.

Στις πρώτες πρωινές ώρες (μία με δύο το πρωί) της 29^{ης} Μαΐου 1453 ξεκίνησε η οθωμανική επίθεση, η οποία πραγματοποιήθηκε συνδυαστικά και από ξηρά και από θάλασσα. Ήταν μέρα Τρίτη, μνήμη της Θεοδοσίας της Παρθενομάρτυρος και της Θεοδοσίας εκ Κωνσταντινουπόλεως της οσιομάρτυρος.

Η επίθεση στη ξηρά πραγματοποιήθηκε σε τρεις διαδοχικές φάσεις. Οι σκληρές πολεμικές έξαρσης σε όλες τις πηγές, που εξιστορούν τα γεγονότα, είναι στο κορύφωμά τους. Οι Βυζαντινοί υπερασπιστές, οι Γενουάτες του Ιωάννη Ιουστινιάνη, οι Βένετοι κι όλοι όσοι υπήρχαν πίσω από τα τείχη με περίσσια ψυχή αποκρούουν τα δύο πρώτα κύματα της οθωμανικής επίθεσης. Στο τρίτο κύμα θα αντιμετώπιζαν το επίλεκτο σώμα του οθωμανικού στρατού: τους Γενίτσαρους. Διαβάζοντας κανείς τις πηγές μένει εκστασιασμένος και απορεί πώς έπεσε η Πόλη. Η μυθική εκδοχή της Κερκόπορτας δεν υπάρχει. Όλα δείχνουν ότι η νίκη ή καλύτερα ότι τα τείχη της Βασιλεύουσας αντέχουν κι αυτή την πολιορκία. Όμως το συνεχές σφυροκόπημα από τα κανόνια δημιουργούν συνεχώς ρήγματα στα τείχη. Οι βαλλίστρες, οι πολιορκητικές μηχανές, τα βέλη από τα τόξα «αλαλάζουν» στο πεδίο της μάχης και μια ολιγορία μεταξύ της Πύλης του Αγίου Ρωμανού και της Πύλης του Χαρισίου, όπου την υπερασπιζόταν ο Ιουστινιάνης και ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος ήταν ικανή να γύρει την πλάστιγγα υπέρ των Οθωμανών και να αρχίσει η βυζαντινή υποχώρηση και να ακουστεί η «*Πόλις Εάλω*». Οι πηγές σε αυτό το σημείο είναι συγκεχυμένες. Ένας επιπόλαιος τραυματισμός του επικεφαλής των Γενουατών Ιωάννη Ιουστινιάνη για τους μεν και ένας σοβαρότατος τραυματισμός για τους δε οδήγησε τον ίδιο να εγκαταλείψει τη μάχη και μαζί με αυτόν και οι υπόλοιποι Γενουάτες. Παρά τις άκαρπες εκκλήσεις του Αυτοκράτορα να παραμείνουν στις θέσεις τους οι Τούρκοι εκμεταλλεύτηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ολιγορία αυτή. Έτσι στη γενικότερη σύγκυση της μάχης συνέβη η βυζαντινή υποχώρηση, όπου σε άλλα σημεία των τειχών και στα τείχη που έβλεπαν τη θάλασσα οι υπερασπιστές υπερτερούσαν έναντι των πολιορκητών. Έτσι έπεσε η «θεοφύλακτη Πόλη», η Πόλις της Θεοτόκου, η Κωνσταντίνου Πόλις. Σε αυτό το σημείο της μάχης έπεσε γενναία και ένδοξα, ορμώμενος ως άλλος «*Διγενής Ακρίτας*» ή ως άλλος «*Λεωνίδας*» στις «*Θερμοπύλες*» ο τελευταίος Αυτοκράτορας του Βυζαντίου.

Με την ανατολή του ηλίου και τις πρώτες πρωινές ώρες η μάχη είχε κριθεί. Μέχρι το μεσημέρι περί τις δύομισι έπαψε και η τελευταία αντίσταση και οι Τούρκοι

έγιναν κύριοι της Κωνσταντίνου Πόλεως. Όταν έρχεται η στιγμή της περιγραφής των δεινών των υπερασπιστών της Πόλης και του αμάχου πληθυσμού της, μπορούμε κάθε φορά να φανταστούμε φωνές αλλαλαγμού, σπαραγμού και πόνου, φωνές θρήνου, οιμωγής, φρίκης, απόγνωσης, του απόλυτο παραληρήματος, σκηνές αλλοφροσύνης που μάτι ανθρώπινο δεν τις είχε φανταστεί και σκεφτεί.

Οι ιστορικοί της Αλώσεως, ιδίως ο Γεώργιος Σφραντζής, ο Κριτόβουλος ο Ύμβριος και κάποια ανώνυμα χρονικά μας διασώζουν με το πιο γλαφυρό τρόπο τις στιγμές της απόλυτης αλλοφροσύνης, φρίκης, απέχθειας, σπαραγμού. Το στόμα μένει ανοιχτό, τα μάτια δακρύζουν από το τριήμερο λεηλασίας που ακολουθούσε με την αρπαγή της Πόλης, όπου οι πηγές χαρακτηρίζουν τους κατακτητές της ως απίστους και βάρβαρους. Ανάλογες σκηνές είχαν να ζήσουν οι κάτοικοι της Κωνσταντίνου Πόλης από την εποχή της πρώτης Αλώσεως το 1204 από τους Λατίνους, από τους Δυτικούς Σταυροφόρους της Δ΄ Σταυροφορίας. Τέτοιες σκηνές φρίκης μας έρχονται στο νου, αν αναλογιστούμε τη γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού ή ακόμη και των Αρμενίων ή ακόμη τη μικρασιατική καταστροφή και τη φρίκη των δύο Παγκοσμίων Πολέμων και ακόμη και των Βαλκανικών Πολέμων. Οι συγκρίσεις είναι αναπόφευκτες, όπως και οι θλιβερές αυτές στιγμές μας κάνουν να αναλογιστούμε και τη σημερινή οικονομική κρίση και να ενστερνιστούμε τις όποιες ομοιότητες του τότε και του σήμερα.

Σύμφωνα με τις πηγές οι Οθωμανοί Τούρκοι άρπαζαν και αιχμαλώτιζαν όσους έβρισκαν μπροστά τους, έσφαζαν όσους επιχειρούσαν να αντισταθούν και σε ορισμένα μέρη δε διακρινόταν η γη από τα πολλά πτώματα που ήταν πεσμένα κάτω. Το θέαμα ήταν φρικτό. Παντού ακούγονταν θρήνοι και παντού γίνονταν αρπαγές γυναικών όλων των ηλικιών. Αρχόντισσες, νέες κοπέλες και καλόγριες σέρνονταν από τα μαλλιά έξω από τις εκκλησίες όπου είχαν καταφύγει, ενώ έκλαιγαν και οδύρονταν. Ποιος μπορούσε να περιγράψει τα κλάματα και τις φωνές των παιδιών ή τη βεβήλωση των ιερών εκκλησιών; Το Άγιο Σώμα και Αίμα του Χριστού χυνόταν στη γη. Οι Τούρκοι άρπαζαν τα ιερά σκεύη, τα έσπαζαν ή τα κρατούσαν για λογαριασμό τους. Το ίδιο έκαναν και με τα ιερά αναθήματα. Ποδοπατούσαν τις άγιες εικόνες, τους αφαιρούσαν το χρυσάφι, το ασήμι και τους πολύτιμους λίθους, και έφτιαχναν με αυτές κρεβάτια και τράπεζες. Άλλοι στόλιζαν τα άλογά τους με τα χρυσοϋφαντα μεταξωτά άμφια των ιερέων και άλλοι τα έκαναν τραπεζομάντιλα. Άρπαζαν τα πολύτιμα μαργαριτάρια από τα άγια κειμήλια, καταπατούσαν τα ιερά λείψανα των Αγίων και, σαν πραγματικοί πρόδρομοι του διαβόλου, έκαναν αμέτρητα

ανοσιουργήματα, που μόνο το θρήνο μπορούν να προκαλέσουν. Ο Γεώργιος Σφραντζής αναφέρει με πόνο και σπαραγμό φέρνοντας στη μνήμη του αυτά τα θλιβερά γεγονότα: *«Χριστέ, βασιλιά μου, οι αποφάσεις Σου ξεπερνάνε το μυαλό ανθρώπου! Μέσα στην απέραντη εκκλησία της Αγίας Σοφίας, τον επίγειο ουρανό, το θρόνο της δόξας του Θεού, το άρμα των Χερουβείμ, το θείο δημιούργημα, το αξιοθαύμαστο κατασκεύασμα, το στολίδι της γης, τον ωραιότερο από όλους τους ναούς, έβλεπε κανείς τους Τούρκους να τρώνε και να πίνουν στο Ιερό Βήμα και στην Αγία Τράπεζα ή να ασελγούν πάνω σε γυναίκες, νέες κοπέλες μικρά παιδιά. Ποιος μπορούσε να μείνει ασυγκίνητος και να μη θρηνήσει για την αγία εκκλησία μας; Όλοι πονούσαν από το κακό που έβλεπαν. Στα σπίτια θρήνοι και κλάματα, στους δρόμους οδυρμοί, στις εκκλησίες αντρικές κραυγές πόνου, γυναικεία μοιρολόγια, βαρβαρότητες, φόνοι, βιασμοί. Οι ευγενείς ατιμάζονταν και οι πλούσιοι έχαναν τις περιουσίες τους. Σε όλες τις πλατείες και τις γωνίες της Πόλης γίνονταν αμέτρητα κακουργήματα. Κανένα μέρος δε γλίτωσε από την έρευνα και τη βεβήλωση. Οι άπιστοι έσκαψαν κήπους και γκρέμισαν σπίτια για να βρουν χρήματα ή κρυμμένους θησαυρούς. Όσα βρήκαν, τα πήραν για να χορτάσουν την απληστία τους. Χριστέ, βασιλιά μου, γλίτωσε από τη θλίψη και τον πόνο όλες τις πόλεις και τις χώρες όπου κατοικούν χριστιανοί».*

Κλείνοντας αυτό το αφιέρωμα για την πτώση της Κωνσταντινούπολης οι ένδοξοι υπερασπιστές της, πιστοί στα ιδανικά τους, στην ορθόδοξη πίστη, στις παραδόσεις τους έδωσαν και την τελευταία ρανίδα του αίματός τους. Ακολούθησαν πιστά τη ρήση του Αυτοκράτορά τους *«Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστὶν οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ• κοινῇ γὰρ γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν»*, δηλαδή *«Το να σου παραδώσω όμως την πόλη ούτε σε εμένα επαφίεται ούτε σε άλλον από τους κατοίκους της· διότι με κοινή απόφαση οι πάντες θα αποθάνουμε αυτοπροαίρετα και δε θα υπολογίσουμε τη ζωή μας»*. Ας είναι *«αιωνία η μνήμη αυτών»*...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πηγές

Δούκας (Μιχαήλ), *Βυζαντινοτουρκική Ιστορία*, Εκδόσεις Κανάκη (Κείμενα Βυζαντινής Ιστοριογραφίας 7), Αθήνα 1997.

Κριτόβουλος ο Ύμβριος, *Ιστορία*, Εκδόσεις Κανάκη (Κείμενα Βυζαντινής Ιστοριογραφίας 13), Αθήνα 2005.

Γεώργιος Φραντζής – Νικολό Μπάρμπαρα, *Η Πόλις Εάλω: το χρονικό της πολιορκίας και της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης*, Εκδόσεις «Νέα Σύνορα» - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993.

Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, *Laonici Chalcocandylae historiarum Demonstratinones*, ed. E Darkó I-II, Budapest 1922-1927.

B. Μονογραφίες

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2012.

της ίδιας, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2010.

A. A. Βασίλειφ, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Τόμοι Α' & Β', Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1995.

Nicol M. Donald, *Οι τελευταίοι Αιώνες του Βυζαντίου 1261-1453*. Εκδόσεις Παπαδήμας, Αθήνα 2012.

Κωνσταντίνος Ι. Ζωγραφόπουλος, *Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης και οι απόψεις του για τους Οθωμανούς Τούρκους*, Εκδόσεις Σπανίδης, Ξάνθη 2002.

Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996.

Steven Runciman, *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453*, Εκδόσεις Παπαδήμα.
Αθήνα 2005.